

Päättymättömyys Tšehovin proosakerronnassa

T i n t t i K l a p u r i

Aika tulee keskeiseksi 1900-luvun alun modernistisessa kirjallisuudessa, jossa aletaan kiinnittää huomiota ajan kokemisen subjektiivisuuteen ja pohtia sen kerronnallisen esittämisen tapoja. Ajan tematisoituminen kirjallisuudessa on yhteydessä luonnontieteellisen maailmankuvan ja sille ominaisen objektiivisen, lineaarisen ajallisuuden muuntumiseen ja kyseenalaistumiseen kulttuurin eri aloilla (Stevenson 1992, 83–153). Lisäksi se liittyy 1800-luvun loppupuolelta lähtien kiihtyneeseen modernisaatioon, erityisesti teknologian kehittymiseen, joka muuttaa käsityksen ajallisesta ja tilallisesta etäisyydestä (Kern 2003, 1–2).

Kehitys kohti ajan kokemisen tematisoitumista ja lineaarisen ajan esittämisen kyseenalaistamista on nähtävissä jo 1800-luvun lopun realistisen proosan kerronnallisissa aikarakenteissa. Venäläisessä kirjallisuudessa Anton Tšehov (1860–1904) problematisoi juonellisuutta korostavan, tapahtumien välisiin kausaalisuhteisiin perustuvan ajallisuuden ja kirjoittaa 1880-luvulta alkaen kertomuksia, joissa yksilön ja todellisuuden välinen suhde kuvataan enenevässä määrin yksilön subjektiivisesti havainnoimana ja tilanteesta toiseen muuttavana. Tapahtuminen ymmärrettynä tarinan maailman muutoksena perustuu Tšehovilla pikemminkin ennalta-arvaamattomuuteen kuin syy- ja seu-

raussuhteisiin (Tšudakov 1971, 245–278; Popkin 1993, 17–51).¹

Tämän artikkelin tarkoituksena on esitellä tapoja, joilla ajan kokeminen kerronnallistetaan Tšehovin proosatuotannossa. Artikkelissa kaukokirjallisuuden ajalliset rakenteet ymmärretään yhteydessä niistä välittyvään ja historiallisesti muuttuvaan käsitykseen inhimillisen todellisuuden rakentumisesta ja sen havaitsemisesta, kuten Mihail Bahtin (1986, 121–123) on esittänyt kronotoopin käsitettä määriteltessään ja Paul Ricœur (1985, 207–240) epäsuoremmin historiallisen tietoisuuden hermeneutiikkaa käsitellessään. Lähtöoletukseni on, että Tšehovin teksteissä tuodaan esille näkemys todellisuuden jäsentämisen päättymättömyydestä ja havainnoimisen väliaikaisuudesta. Todellisuuden jäsentäminen esitetään Tšehovin proosassa subjektiivisena: havainto on sidoksissa sekä esittäjäänsä että esitystilanteeseensa ja osoitettavissa tilanteittain muuttuvaksi. Väitän, että tämä näkemys on todennettavissa tarkastelemalla tekstien aikarakenteita.

Tšehovin proosatuotannolle ominainen lopullisuuden välttäminen voidaan ymmärtää kahdella toisiinsa liittyvällä tavalla. Ensiksikin voidaan puhua Tšehovin proosan kerronnallisesta päättymättömyydestä tai ”epäloppullisuudesta” – siis siitä, ettei sellaisilla tässä artikkeleissa käsitellyillä teksteillä kuin ”Ikävä tarina” (”Skutšnaja istorija”, 1889), ”Ylioppilas” (”Student”, 1894), ”Nainen ja sylkioira” (”Dama s sobatškoi”, 1899) tai ”Morsian” (”Nevesta”, 1903) ole perinteisessä mielessä määritettyä loppua, jossa kertoja tarjoaisi autoritäärisen näkökulman kuvattuihin tapahtumiin. Toisaalta päättymättömyys voidaan

ymmärtää myös yksilön todellisuutta koskevan havainnoimisen ja tietämisen väliaikaisuutena, prosessuaalisuutena. Tässä artikkelissa viitataan päättymättömyydellä sekä havainnoimisen subjektiivisuutta ja prosessuaalisuutta korostavaan yksilökäsitykseen että tämän käsityksen kerronnallistamiseen.

Lähestyn kysymystä päättymättömyydestä tarkastelemalla Tšehovin proosan aikarakenteita. Näitä ovat *nykyhetkinen ja toisteinen kerronta*, joiden avulla tekstiin tuotetaan päättymättömän tapahtumisen tuntu, sekä *näkökulman tilannesidon naisuus*, jolla tarkoitan todellisuuden määrittymistä subjektiivisesta ja väliaikaisesta tarkkailupisteestä käsin.

Nykyhetkinen kerronta

Tšehovin proosassa keskitytään kuvaamaan henkilöiden havaintoja ja kokemuksia ympäröivästä todellisuudesta ja kiinnitetään vain vähän huomiota juonen kehittälemiseen. Tapahtumisen minimoiva kerronta alkaa *in medias res*-esityksenä tapahtumisen keskeltä ja päättyy samoin yhä jatkuvaksi ja keskeneräiseksi kuvatun tapahtumisen keskelle.

Kielellisellä tasolla Tšehovin kerronnalle on ominaista runsas imperfektiivisen aspektin preteritimuodon ja tähän usein yhdistyvän preesensmuodon käyttö, joiden avulla tekstiin luodaan samanaikaisen tapahtumisen tuntu. Imperfektiivisen aspektin avulla voidaan luoda vaikutelma tapahtumisen keskellä olemisesta, oli kyse sitten preteriti- tai preesensmuotoisesta verbistä (Uspenski 1991, 113). Novellissa ”Morsian” kuvataan päähenkilö Nadjan unettomuuden kokemusta ja luodaan pysähtynyt kerronnallinen tilanne siirtymällä preteritimuotoisen kerronnan keskellä preesensiin (kursiivilla): ”Kuului, kuinka alhaalla nostettiin samovaari pöydälle ja siirreltiin tuoleja. Tunnit *kuluvat* hitaasti. Nadja nousi jo kauan sitten ja on jo pitkään kulkenut puutarhassa, mutta aamu *jatkuu* yhä. Tuossa *on* Natalja Ivanovna, itkettyneenä, lasi mineraalivettä kädessään.” (Tšehov 1967, 233–234, suom. TK.) Peter Alberg Jensen (2007, 181–182) esittää

tällaisen perusluonteeltaan ajallisen kerronnallisen tilanteen olevan Tšehovin proosalle tyypillinen ja korostavan nimenomaan tapahtumisen keskellä olemista.

Nykyhetkisyyden vaikutelma on vielä voimakkaampi kertomuksessa ”Ikävä tarina”, jonka lähes koko kerronta tapahtuu preesensissä. Mukana on vain muutama preteritimuotoinen, minämuotoisen henkilökertojan menneisyyttä koskeva takauma. Kerronnan aikamuoto vastaa kertojan kokemusta elämästään sirpaleisena tapahtumisena, joka ei ole tarinallistettavissa mielekkääksi kertomukseksi vaan ”tylsäksi tarinaksi”. Kertomuksen ajallisuus lähestyy tässä mielessä modernismin varhaisvaiheille ominaista subjektivoitumista. Professori Nikolai Stepanovitš kokee, että hänen elämästään puuttuu ”yhdistävä tekijä” (Tšehov 1961, 242), joka sitoisi yksittäiset tapahtumat merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Nikolai Stepanovitšin elämästä voidaan kylläkin rakentaa johdonmukainen tarina, jos sitä tarkastellaan kokijan ulkopuolelta, kuten kertomuksen alussa, missä hän esittää ”nimensä” eli julkisen identiteettinsä historian (idem, 176–177), tai kun hän tarkastelee siihenastista elämänsä nykyisen kokevan minän näkökulmasta retrospektiivisesti ja ironisesti:

Olen saanut enemmän kuin rohkenin toivoakaan. Kolmekymmentä vuotta olen ollut pidetty professori, minulla on ollut oivallisia tovereita, olen ollut kuuluisa ja kunnioitettu. Olen rakastanut, mennyt naimisiin intohimoisesta rakkaudesta ja saanut lapsia. Sanalla sanoen, jos katson taaksepäin, niin koko elämäni näyttää minusta kauniilta ja lahjakkaasti suunnitellulta kompositiolta. Nyt minun pitää vain pitää huolta siitä, etten pilaa finaalia. Sitä varten minun on kuoltava ihmisen tavoin. [—] Mutta minä turmelen lopun. (Tšehov 1961, 214.)

Tämänkaltainen kaikkitietävän kertojan tai historiankirjoittajan perspektiivi ei kuitenkaan vastaa professorin kokemusta elämästään. Pekka Tammi (2006, 35) esittääkin, että Nikolai Stepanovitšin ongelma voidaan nostaa metatasolle ja nähdä perinteisen, selkeisiin syy- ja

seuraussuhteisiin perustuvan kerronnallisuuden kyseenalaistavana ”heikkona” kerrontana.² Ongelma voidaan nähdä vielä tarkemmin nimenomaan tarjolla oleviin todellisuuden kuvaamisen konventioihin kohdistuvana: käsitys elämästä sirpaleisena ja toisteisena, kertojan rationalisoi- via pyrkimyksiä vastustavana tapahtumisena ei vastaa realistisen kerronnan muotoja.

Preesens on luonnollinen tapa luoda kau- nokirjalliseen tekstiin kokemus samanaikaisen tapahtumisen tunnusta. Näin laajasti käytetty preesensmuoto on kuitenkin etenkin realisti- sessä proosassa harvinainen. ”Ikävä tarina” onkin ainoa Tšehovin kypsän kauden teos, jossa preesens on kerrontaa alusta loppuun hallitseva aikamuoto. Preesensin ja preteritin vaihtelua sen sijaan esiintyy runsaasti niin Tšehovilla kuin aiemmilla venäläisillä realisteilla.³

Preesensmuotoisen kerronnan avulla tekstiin tuotetaan sekä ”Morsiamessa” että ”Ikävässä tarinassa” simultaanisen, tämänhetkisen ta- pahtumisen tuntu. ”Ikävän tarinan” voimakas nykyhetkisyys on suorassa yhteydessä kuvatun tapahtumisen kokemisen keskeneräisyyteen: kertomuksen päättyessäkin tapahtumista preesensissä simultaanisesti raportoiva kertoja ei voi tietää, miten hänen elämänsä tästä eteen- päin jatkuu (ks. myös Tammi 2006, 35). Sama keskeneräisyys koskee fiktiivisen maailman ja siitä lukemisen suhdetta, sillä myöskään lukijalle ei tarjota tapahtumista selittävää kerronnallista yhteenvetoa. ”Morsiamessa” preesensin käyttö on vain hetkittäistä ja yhdistyy imperfektiiviseen preteritimuotoon. Tässä novellissa keskeiseen osaan nousee toinen tapahtumisen päättymät- tömyyttä rakentava kerronnallinen elementti, nimittäin toisteisuus.

Toisteinen kerronta

Gérard Genette (1980, 116–117) määrittää klassisessa kerronnanteoriassa iteratiivisen eli toisteisen kerronnan sellaiseksi kerronnan muodoksi, jossa fiktiivisessä maailmassa tois- tuvasta tapahtumisesta raportoidaan lukijalle vain kerran. Iteratiivisen kerronnan tehtävänä

on ollut taustoittaa kronologisesti etenevää ker- ronnan päälinjaua; se lähestyykin usein kuvausta. Genetten strukturalistista jakoa seuraten esimer- kiksi Suzanne Fleischmann (1990, 55) esittää prototyypillisissä romaaneissa ja kertomuksissa olevan pääsääntönä singulatiivisen kerronnan eli yksittäisestä tapahtumisesta yhden kerran rapo- toimisen. Singulatiivisessa kerronnassa tapahtu- mat seuraavat toisiaan yleensä kronologisesti ja lineaarisesti; tämä on realistisen kirjallisuuden stereotyyppinen kerronnan muoto. Iteratiivinen kerronta sen sijaan rikkoo oletusarvona olevan kronologisuuden: jos kerronnassa asetetaan peräkkäin kerran kerrottuja mutta useamman kerran tapahtuneita tilanteita, nämä eivät enää voi olla peräkkäisiä fiktiivisessä tarinan maa- ilmassa. Toisteinen kerronta nousee todella merkittävään rooliin vasta 1900-luvun alun modernistisessa kirjallisuudessa, kun sellaiset ajan kokemuksen tuotannossaan tematisoivat kirjailijat kuin Virginia Woolf ja Marcel Proust pyrkivät kuvaamaan arkipäiväistä, assosiaatioon ja toistoon perustuvaa todellisuuskokemusta mahdollisimman pitkälle yksilön subjektiivista tajuntaa vastaavin kerronnallisin keinoin. Koska todellisuuden ei enää ajatella rakentuvan kausaa- lisesti toinen toistaan seuraavista tapahtumista, ei sitä kuvaava kerrontakaan voi edetä krono- logisesti ja lineaarisesti.

Venäjän imperfektiivinen aspektimuoto sisältää usein jo itsessään oletuksen kuvatun ta- pahtumisen toistuvuudesta ja tässä mielessä sen tavanomaisuudesta. Tšehovin proosateksteissä aspektivalinnan tuottamaa toisteisuutta vahviste- taan erilaisilla sitä korostavilla ilmauksilla, kuten seuraavassa esimerkissä, jossa ”Morsiamen” päähenkilön kokemus unettomuudesta laven- netaan toistuvaksi: ”Kuten kaikkina muinakin toukokuksina öinä Nadja nousi vuoteessaan istumaan ja alkoi miettiä. Ja ajatukset olivat samoja kuin viimekin yönä, yksitoikkoisia, tarpeettomia, tunkeilevia [– –]” (Tšehov 1986b, 408). Kuvatun tapahtumisen toisteisuus tuodaan esille myös heti novellin alussa, missä Nadja arvelee tulevaisuuden ”lopptomasti” kertaavan tylsää nykyisyyttä: ”Kellarikerroksesta, keittiön

avoimesta ikkunasta kuului veitsien kiireistä kalinaa ja ovien pauketta; tuoksui paistetulta kalkkunalta. Ja jostakin syystä tuntui, että koko elämä tulee jatkumaan tällaisena, muutoksitta, loputtomasti!...” (Idem, 404.) Lainauksen kaksi ensimmäistä lausetta vaikuttavat ensi silmäykseltä kuvaavan Nadjan tämänhetkistä, ainutkertaista kokemusta ympäröivästä arkipäivän tohinasta. Viimeinen virke kuitenkin paljastaa, että Nadjan kokemus on toistuva, minkä vuoksi myös kappaleen aiemmat lauseet vaikuttavat nyt iteratiivisilta. Lisäksi viimeinen lause on alkukielisessä tekstissä futurissa, mikä laajentaa Nadjan toisteisuuden kokemuksen koskemaan myös tulevaisuutta ja nostaa esille kertomuksessa keskeiseen provinssikaupungin aikatilaan yhdistyvän samojen tapahtumien loputtoman kertautumisen mahdollisuuden.

Iteratiivinen kerronta on tärkeässä osassa myös ”Ikävissä tarinassa”. Erityisesti kertomuksen alkupuolella tapahtumisen tavanomaisuutta korostetaan preesensmuodossa käytettävän imperfektiivisen aspektin lisäksi sellaisilla toistuvuutta kuvaavilla ilmauksilla kuin ’joka aamu’, ’tavallisesti’, ’useimmiten’, ’taas’, ’aina’ ja ’yleensä’. Myöhemmin tämä ei ole enää välttämätöntä, sillä alussa on jo luotu kuva kerronnan jatkuvasta iteratiivisuudesta. Toisteisen kerronnan keskeyttävät vain harvoin ainutkertaiset kohtaukset tai takaumat.

Mikä sitten on iteratiivisen kerronnan funktio Tšehovin proosassa? Toisteisuus on keskeisessä osassa luotaessa Tšehovin fiktiivisen todellisuuden kerronnallista aikatilaa. Toisteisuuden avulla luodaan kuva etäällä historiallisesta tapahtumisesta olevasta jähmettyneestä nykyisyydestä, jonka tapahtuminen on vain näennäistä eikä johda muutokseen. Erityisesti ”Morsiamen” aikatilan luonnehtimiseen sopii Bahtinin määritelmä 1800-luvun kirjallisuudessa usein esiintyvistä provinssikaupungin kronotoopista. Provinssikaupungin aika on syklistä, jokapäiväisen tapahtumisen aikaa, jossa ”ei ole tapahtumia vaan jatkuvasti toistuvia ’olemisia’” (Bahtin 1986, 280). Bahtin ei suoraan käsittele toisteista kerrontaa ja sen funktioita provinssikaupungin ajallisuuden luomisessa. Näiden merkitys tuntuu kuitenkin keskeiseltä siinä mielessä, että provinssikaupungin kronotooppia määriteltessään Bahtin käyttää esimerkkinään Gustave Flaubertia, jonka romaanissa *Madame Bovary* (1859) toistuvaa tapahtumista kuvaavat jaksot vuorottelevat ensimmäisen kerran lähes tasa-arvoisesti yksittäisiä tapahtumia kuvaavien jaksojen kanssa.

Erityisesti ”Ikävän tarinan” lähes kauttaaltaan preesensmuotoinen ja toisteinen kerronta tuntuu asettuvan realistisen kerronnan konventioita vastaan. Kuitenkin sen voidaan myös nähdä jatkavan realistista perinnettä. Vaikka ”Ikävä tarina” rakentuukin päivittäiselle toistolle, kertomuksesta on suodatettavissa ajassa etenevä jatkumo, jossa Nikolai Stepanovitš alkaa käydä yhä säännöllisemmin kasvattityttärensä luona, muuttuu päivä päivältä kielteisemmäksi ympäröivää todellisuutta kohtaan ja matkustaa lopulta Harkoviin, missä hän saa tietää tyttärensä menneen salaa naimisiin. Verrattuna modernistiseen lyhytproosaan, kuten Woolfin novelliin ”Täplä seinässä” (”The Mark on the Wall”, 1921), ”Ikävissä tarinassa” tapahtuu kronologisessa mielessä paljonkin. Woolfin novellin tajunnan ulkopuolinen tapahtuminen voidaan tiivistää novellin alussa tapahtuvaan minäkertojan havaintoon täplästä seinällä ja novellin lopussa tapahtuvaan toteamukseen siitä, että täplä on etana. Vaikka ”Ikävän tarinan” kerronnassa on selvästikin myöhempään modernistiseen ajallisuuteen yhdistyviä piirteitä, kuten preesensmuoto, toisteisuus, havainnoinnin subjektiivisuus ja tapahtumisen epäkausalisuus, nämä piirteet eivät kuitenkaan johda kronologisen juonen hylkäämiseen.

Toiseksi juuri toisteisuuden äärimmilleen viemisessä tšehovilaisen kerronnan voi myös nähdä venyttävän realismin pyrkimystä objektiiviseen todellisuuskuvaukseen. Arjen vähäpätöisiltä vaikuttavista, toistuvista tapahtumista kertomisen voidaan nähdä kehittävän edelleen erityisesti Tolstoin *Sodassa ja rauhassa* (*Voina i mir*, 1865–1869) tematisoituvaa, Gary Saul Morsonin (1987, 126–128) ”prosaistiseksi”

nimeämää maailmankuvaa, jossa pieni arkinen tapahtuminen näyttäytyy yhtä keskeisenä tai jopa keskeisempänä kuin maailmanhistorian suuri liike. Toisin kuin Tolstoilla, Tšehovin kertomusten keskiössä ei kuitenkaan ole arkisen tapahtumisen merkityksellisuuden korostaminen sinänsä – mikä käsitys saa ainakin Morsonin Tolstoi-luennassa hieman moralistisen sävyn, kuten Cathy Popkin (1993, 8) huomauttaa – vaan pikemminkin sen pohtiminen, minkälaisesta tapahtumisesta on ylipäänsä mahdollista kertoa. Tšehovin väliaikaisuutta ja päättymättömyyttä korostava ajallisuus yhdistyneen Tolstoin vaikutteiden ohella erityisesti luonnonhistorialliseen ajallisuuteen. Luonnontieteissä ja varsinkin evoluutioteoreettisessa keskustelussa 1800-luvun loppupuolella jatkuvasti laajentunut historiallinen ajallisuus (ks. Toulmin & Goodfield 1972, erit. 197–229) vaikutti kaunokirjallisuuteen voimakkaasti, mutta yksittäisiä huomioita lukuun ottamatta (ks. esim. Kelly 1999, 188) Tšehovin tuotantoa ei ole vielä tarkasteltu tältä kannalta.

Tšehovin proosan toisteista ajallisuutta rakennetaan paitsi iteratiivisen kerronnan myös henkilöhahmojen välisten suhteiden avulla. Esimerkiksi ”Morsiamessa” on tärkeässä roolissa oletus sukupolvesta toiseen jatkuvasta toisteisuudesta. ”Morsiamen” kerronnallinen jännite syntyy pitkälti ristiriidasta novellin otsikon herättämien odotusten ja novellissa varsinaisesti kuvatun tapahtumasarjan välillä: odotuksenmukaisten häiden sijasta kertomuksen käännekohta onkin Nadjan päätös jättää sulhasensa ja lähteä opiskelemaan (Popkin 1993, 33–38; erit. 37). Nadjan odotettavissa oleva tulevaisuus näyttää toistavan edellisten sukupolvien tulevaisuuksia, kuten Nadjan äiti Nina Ivanovna kiteyttää:

”Ei siitä ole pitkäkään aika, kun olit vielä lapsi, pikku tyttö, mutta nyt olet jo morsian. Luonto on muuttuvaisuuden lain alainen. Et huomaakaan, kun sinusta itsestäsi tulee äiti ja mummo ja sinulla tulee olemaan samanlainen äkäpussi-tytär kuin minulla.” (Tšehov 1986b, 416.)

Toisteisuus yhdistyy novellissa henkilöiden

epäitsenäisyyteen: henkilöt eivät näyttäyty moderneina subjekteina, jotka luovat itse tulevaisuutensa vaan heidän tekemänsä päätökset ovat riippuvaisia muista henkilöistä. ”Morsiamessa” sekä Nadjan että tämän äidin epäitsenäisyyttä korostetaan myös heidän taloudellisella riippuvuussuhteellaan anoppiin, jonka talossa koko perhe asuu. Sukupolvien välinen toisto ja siihen yhdistyvä epäitsenäisyys koskee novellissa myös Nadjan sulhasen Andrei Andreitšin ja tämän isän välistä suhdetta. Novellissa voidaankin nähdä kaksi olemassaolevaa yhteiskunnallista järjestelmää tukevaa hierarkiaa, matriarkaalinen ja patriarkaalinen, joista jälkimmäinen yhdistyy Andrei Andreitš vanhemman rovastinammatin kautta voimakkaasti ortodoksiseen kirkkoon.

Toisto voi Tšehovin proosassa määrittää paitsi sukupolvien välisiä suhteita myös yhden fiktiivisen henkilön elämää. Tällöin kyse on usein kouluttamattomista naihahmoista, joiden elämäntuntuu merkityksellistyvän kulloisenkin miehen mielipiteiden mukaan. Niinpä esimerkiksi kertomuksen ”Kullanmuru” (”Dušetška”, 1899) päähenkilöllä ei ole lainkaan omia näkemyksiä:

”Pahinta kaikesta oli se, ettei hänellä ollut enää minkäänlaisia mielipiteitä. Hän näki ympärillään esineitä ja tajusi kaiken, mitä tapahtui, mutta ei voinut muodostaa mistään omaa mielipidettään eikä tiennyt, mitä puhua.” (Tšehov 1986a, 376.)

Kertomuksen ”Anjuta” (1886) nimihenkilön elämäntehtävänä puolestaan on toimia yhä uusien ja uusien lääketieteen opiskelijoiden rakastajattarena ja kodinhoitajana: ”Niiden kuuden tai seitsemän vuoden aikana, joina hän oli vaeltanut yhdestä kalustetusta huoneesta toiseen, hän oli tuntenut viisi Klotškovin kaltaista opiskelijaa. [–] Klotškov oli kuudes... Pian hänkin valmistuisi ja lähtisi maailmalle.” (Tšehov 2004, suom. TK.)

”Ikävän tarinan” preesensmuotoisella kerronnalla Tšehov korostaa tapahtumisen keskeneräisyyttä ja sen havainnoimisen subjektiivisuutta. Kerronnan toisteisuus laajentaa kokemuksen jatkuvaksi. ”Morsiamessa” vastaava tekniikka näkyy kerronnallisesti hiotummassa muodossa.

Tässä novellissa tapahtumisen tausta-aikana on toisteisuutta korostavien henkilösuhteiden ja iteratiivisen kerronnan avulla luotu provinssi-kaupungin jähmeä kronotooppi. Tapahtumisen keskeneräisyyden tuntu luodaan yhdistämällä preteriti- ja preesensmuotoista sekä toisteista kerrontaa. Näiden avulla kuvattu tapahtuminen – päähenkilössä kypsyttyvä päätös jättää sulhasensa ja koko tulevaisuus provinssi-kaupungissa ja lähteä Pietariin opiskelemaan – osoitetaan päättymättömäksi ja väliaikaiseksi. Tällainen yksilön todellisuutta koskevan havaitsemisen prosessuaalisuus käy vielä selvemmin ilmi tarkasteltaessa kolmatta päättymättömyyden kerronnallistamisen muotoa eli henkilöhahmojen havaintojen sidonnaisuutta esittämistilanteeseensa.

Havaintojen tilannesidonnaisuus

Nykyhetkisen ja toisteisen kerronnan lisäksi tapahtumisen päättymättömyys tuodaan Tšehovin tuotannossa esille osoittamalla henkilöiden todellisuudesta esittämien tulkintojen olevan sidoksissa siihen tarkastelupisteeseen, josta käsin ne esitetään. Tämä tarkastelupiste esitetään muuttuvana ja esitetyt tulkinnat subjektiivisina ja väliaikaisina. Käsitykseni tilannesidonnaisuudesta pohjautuu Aleksandr Tšudakovin (1971, 255–258) ja Vladimir Katajevin (1968, 36) näkemyksiin tšehovilaisen kerronnallisen identiteetin rakentumisesta henkilöhahmon vaihtelevien mielipiteiden avulla. Tšehovilla henkilön mielipide näytetään syntyväksi suhteessa siihen Tšudakovin mukaan usein sattumanvaraiseen tilanteeseen, jossa se esitetään. Tilannesidonnaisuus tulee hyvin esille novellissa ”Ylioppilas”. Kertomus lukeutuu niihin Tšehovin kypsän tuotannon proosateksteihin, joissa esitetään päähenkilön havainnoimana kaksi täysin vastakaista näkemystä todellisuuden luonteesta (ks. tark. Stepanov 2005, 17, 121). Novellin alussa pitkänäperjantaina linnustamasta palaava, nälissään ja kylmissään oleva teologian opiskelija Ivan Velikopolski esittää käsityksen historiasta kielteisenä ja merkityksettömänä toistona: ”[–] [K]aikki nämä kauhut olivat olleet, olivat yhä ja

tulevat olemaan eikä, vaikka kuluisi vielä tuhat vuotta, elämä käy paremmaksi” (Tšehov 1978, 143–144). Matkallaan kotiin Ivan kohtaa kaksi talonpoikaisnaista, äidin ja tyttären, lämmittelee näiden tulilla ja kertoo tarinan siitä, miten Pietari kielsi Jeesuksen lähes 2000 vuotta aiemmin. Jätettyään naiset tulille Ivan esittää lähes päinvas-taisen näkemyksen historiasta merkityksellisenä ja kausaalisenä tapahtumisen jatkumona: ”Men-neisyyden’, hän ajatteli, ’sitoo tähän päivään ketju toinen toistaan seuraavia tapahtumia.’ Ja hänestä tuntui, että hän oli vasta nähnyt tämän ketjun molemmat päät: kajonnut toiseen päähän kun jo toinenkin värähti.” (Idem, 146.)

Ivanin käsityksen muuttumiseen vaikuttavat ilahtuminen leskien reaktiosta sekä kokemus siitä, että nämä tuntevat myötätuntoa Pietaria kohtaan. Kerronnassa ei tarjota selitystä leskien voimakkaaseen reaktioon, joskin siinä voidaan nähdä vihjeitä Ivanin käyttämän tunteisiin ve-toavan retoriikan vaikutuksesta (ks. Štšerbenok 2005, 82–83). Yksiselitteisesti luettavissa on kuitenkin ainoastaan Ivanin *tulkinta* reaktion syistä – leskien oma näkökulma kertomukseen voi olla täysin toisenlainen.⁴ Näin toinenkin novellissa esitetty käsitys historiasta on subjektiivinen ja tulkinnanvarainen, eikä nouse temaat-tiseksi ajallisuudeksi, toisin kuin Daria Kirjanov (2000, 22–24) esittää. Ivanin toisen käsityksen implikoima näkemys historiasta mielekkäänä, vuosisatojen yli kurottavana dialogina näyttäytyy epäuskottavana, kun vaikuttaa siltä, ettei edes samassa historiallisessa hetkessä elävien ihmis-ten välinen kommunikaatio ole itsestäänselvää. Käsityksen subjektiivisuus nostetaan esiin myös novellin lopussa, jossa kertoja viittaa Ivanin nuoruuteen: ” [–] [J]a nuoruuden, terveyden ja voiman tunto – hän oli vasta kahdenkymme-nen kahden – ja kuvaamaton autuas onnen odo-tus, tuntemattoman, salaperäisen onnen odotus valtasivat hänet vähin erin ja elämä oli hänestä lumoavaa, ihmeellistä ja täynnään korkeaa mer-kitystä” (Tšehov 1978, 147).

Vastaavankaltaista tilannesidonnaisuutta esiintyy Tšehovin kypsässä tuotannossa laajasti. Yhteys kokijan psyykkiseen ja fyysiseen tilaan

ei kuitenkaan yleensä ole yhtä korosteinen kuin ”Ylioppilaassa”; sen sijaan tilannesidonnaisuuden yhdistyvä ajallisuus nousee keskeiseksi. Niinpä esimerkiksi ”Morsiamen” toisteisuutta voidaan tarkastella päähenkilö Nadjan todellisuuskäsityksessä tapahtuvan muutoksen avulla. Kuten Katajev (1979, 22–23) esittää, koko novelli rakentuu inhimillisessä havainnoimisessa tapahtuvalle muutokselle, jota Katajev nimittää ”näytti – kävi ilmi” -rakenteeksi (*kazalos – okazalos*). Novellin alussa Nadjasta näyttää, että perheen kasvattipojan Sašan ehdotus opiskelemaan lähtemisestä on omaperäinen, mutta sitten käy ilmi, että Sašankin näkökulma on rajoittunut. Vastaavalla tavalla Nadja pitää novellin alussa äitiään kiinnostavana ja viisaana, mutta Pietarista palattuaan näkeekin tämän kaikessa pikkukaupunkilaisessa suppeudessaan. Katajevin konstruoiman rakenteen voi havaita myös edellä lainatussa otteessa loputtomasta toistosta: ”Ja jostakin syystä tuntui, että koko elämä tulee jatkumaan tällaisena, muutoksitta, loputtomasti!...” (Tšehov 1986b, 404). Tämä näkemys kyseenalaistetaan myöhemmin Nadjan päätöksessä jättää provinssikaupunki ja sen toisteinen ajallisuus. Samoin rakenteen voi laajentaa koskemaan myös novellin loppua ja kertojan kommenttia, jossa arvioidaan Nadjan nykyisenkin katsantokannan osoittautuvan väliaikaiseksi: ”Hän nousi yläkertaan pakkaamaan tavaroitaan, ja seuraavana aamuna hän hyvästelyään omaisiansa jätti kotikaupunkinsa virkeänä ja iloisena – ainiaaksi, kuten hän itse oletti” (ibid., 425). ”Morsiamessa” käy hyvin ilmi myös toiston ja ainutkertaisuuden monimutkainen suhde Tšehovin teksteissä. Toisteisuus yhdistyy provinssikaupungin kronotooppiin, jonka sukupolvien välistä kiertoa Nadja on naimisiinmenollaan lähellä jatkaa; toisaalta Nadjan valinnan autonomisuus on kyseenalainen, koska se mahdollisesti perustuu ainoastaan Sašan antamaan, epäyksilölliseksi osoittautuvaan kimmokkeeseen (ks. tark. Hutchings 2004, 42–47).

Tilannesidonnaisuus on keskeinen myös novellin ”Nainen ja sylikoira” rakenteessa, jossa se samoin kuin ”Morsiamessa” yhdistyy kuvatun

tapahtumisen keskeneräisyyteen ja ratkaisemattomuuteen. Novellin alkuosa koostuu ennakoitavissa olevasta tapahtumisesta (ks. myös Popkin 1993, 36–37). Jo tapahtumapaikka korostaa odotuksenmukaisuutta: Jalta on keveiden ja ohimenevien ihmissuhteiden rantalomakaupunki – tähän seikkailuajan kronotooppiin eivät kuulu pitkittyneet ja hankalat suhteet, jollaisiksi Gurovin edelliset syrjähyppyt ovat lopulta muotoutuneet. Gurov viettelee Anna Sergejevnan ja ajattelee suhteen päättyneen lopullisesti lähettäessään tämän takaisin provinssikaupunkiin: ”Ja hän ajatteli sitä, että nytpä hänen elämässään oli taas tapahtunut yksi seikkailu lisää, ja että se oli myös jo päättynyt ja siitä oli jäänyt enää muisto...” (Tšehov 1961, 334). Novellin toinen osa käsittelee Gurovin käsityksen ainakin osittaista virheellisyyttä sekä Gurovin ja Anna Sergejevnan suhteen tulevaisuuden arvaamattomuutta: ”Hänestä oli ilmeistä, ettei tämä rakkaus päättyisi vielä pian, oli tuntematonta, milloin se päättyisi” (ibid., 343).

Kun tilannesidonnaisuutta tarkastellaan modernin subjektin problematiikan perspektiivistä, se näyttäytyy peruslähtökohdiltaan ajallisena: kyse on yksilön ja todellisuuden välisessä suhteessa tapahtuvasta liikkeestä. Tässä mielessä paitsi kerronnallinen identiteetti myös käsitys todellisuuden havainnoimisesta ja tietämisestä näyttäytyy Tšehovilla ajassa muotoutuvana ja päättymättömänä prosessina. Tilannesidonnaisuus on keskeisellä tavalla yhteydessä edellä käsiteltyyn nykyhetkisyiden ja toiston problematiikkaan, koska siihen sisältyy oletus kerronnassa esitettyjen näkemysten väliaikaisuudesta ja tilannesidonnaisuudesta. Jensen esittää Tšehovin erityisesti 1890-luvun tuotannossaan jatkavan Tolstoin tapaa tarkastella historiallista muutosta mutta siirtävän tarkastelun historiallisen tapahtumisen tasolta (*bolšaja istorija*) yksilön elämän ajan tasolle. Jensenin mukaan Tolstoin ajan fenomenologia on luonteeltaan epistemologista, kun taas Tšehovin proosan aika on pikemminkin eksistentiaalista ja kerronnallista: ”Tšehov ei käsittele ainoastaan liikkeen ja ajan ongelmaa sinänsä vaan myös näiden vaikutusta siihen, mil-

lä tavoin kykenemme hahmottamaan elämämme kerronnallisessa muodossa” (Jensen 2006, 199). Jensenin ajatus siitä, että Tšehov kerronnallistaa Tolstoin enemmänkin temaattisen kiinnostuksen aikaan on erittäin huomionarvoinen kaikkien edellä käsiteltyjen tekstien suhteen. Mielestäni Tolstoin ajan fenomenologiaa ei kuitenkaan voida kutsua yksiselitteisesti epistemologiseksi ja Tšehovin eksistentiaaliseksi. Edeltävän analyysin valossa Tšehovin tekstien ajallisuus näyttäisi rakentuvan nimenomaan yhteydessä niissä ilmenevään käsitykseen inhimillisen tietämisen ja havainnoimisen väliaikaisuudesta.

Tšehovin proosan tietoisuus ajasta

Tšehovin proosateksteistä välittyvä päätty-

mättömän tapahtumisen tuntu luodaan käyttämällä erilaisia kerronnallisia keinoja. Näistä keskeisimmiksi nousevat tapahtumisen tämänhetkisyyttä korostava nykyhetkinen kerronta, tapahtumisen toisteisuutta luova iteratiivinen kerronta sekä toisteiset henkilörakenteet ja henkilöiden todellisuutta koskevan havainnoinnin tilannesidonnaisuus.

Todellisuuden jäsentämisen päättymättömyyden ja sen kerronnallistamiseen yhdistyvän ajan kokemisen subjektivoitumisen voidaan nähdä yhdistävän Tšehovin proosan kehittymässä olevaan modernistiseen todellisuuden esittämisen tapaan. Tšehovin tekstien ajallisuuden voidaan kuitenkin myös nähdä kehittävän edelleen realistista ja naturalistista todellisuudenkuvausta.

Viitteet

- 1 Aikalaisarvioissa Tšehovia kritisoitiinkin paitsi selkeän yhteiskunnallisen moraalien puutteesta myös kyvyttömyydestä erottaa vähäpätöisiä ja merkityksellisiä tapahtumia toisistaan sekä sitoa tapahtumia yhteen (ks. esim. Pertsov 1893 ja Mihailovski 1957).
- 2 Kuten Tammi (2006, 33) toteaa, ”Ikävän tarinan” kerronnassa on yhtäältä voimakas kirjallisen kerronnan diskurssi (kertomuksen alaotsikko onkin ”Otteita vanhan miehen muistelmista”) ja toisaalta tätä vastaan nouseva kerronnan ja samanaikaisen tapahtumisen diskurssi, jolle on ominaista preesensmuotoisuus ja sisäisen monologin käyttäminen.
- 3 Uspenski (1979, 109-114) tarjoaa runsaasti esimerkkejä Leskovilta.
- 4 Kerronnassa on mahdollista nähdä viitteitä siihen, että Lukerjan ja tämän tyttären suhde Ivanin kertomukseen liittyisi heidän omiin väkivaltaisiin kokemuksiinsa: tytär kuvataan ”miehenpieksämäksi”, ja hän kiinnostuu Ivanin kertomuksesta juuri silloin, kun tämä kuvailee Jeesuksen lyömistä.

Lähteet

- Bahtin, M. M. (1986), *Formy vremeni i hronotopa v romane. Otšerki po istoričeskoj poetike. – Literaturno-kritičeskije stati*, 121–292.
- Fleischmann, Suzanne (1990), *Tense and Narrativity*. Austin: University of Texas Press.
- Genette, Gérard (1980), *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hutchings, Stephen (2004), *Russian Literary Culture in the Camera Age: The Word as Image*. London: Routledge Curzon.
- Jensen, Peter Alberg (2006), *Problema izmenenija i vremeni u Tolstogo i Tšehova. K postanovke voprosa. – Istorija i povestvovanije*. Red. G. V. Obatnin i Pekka Pesonen. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 196–209.
- Jensen, Peter Alberg (2007), *Čehovs ’Nicht-vom-Ende-Erzählen’ am Beispiel von Nevesta. – Wiener Slawistischer Almanach* 60, 175–196.
- Katajev, V. B. (1968), *Geroi i ideja v mire Tšehova. – Vestnik Moskovskogo universiteta* 6, 35–47.

- Katajev, V. B. (1979), *Proza Tšehova: problemy interpretatsii*. Moskva: MGU.
- Kelly, Aileen M. (1999), *Views from the Other Shore. Essays on Herzen, Chekhov, and Bakhtin*. New Haven and London: Yale University Press.
- Kern, Stephen (2003), *The Culture of Time and Space, 1880–1918*. With a New Preface. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Kirjanov, Daria A. (2000), *Chekhov and the Poetics of Memory*. New York: Peter Lang.
- Mihailovski, N. K. (1957), Ob otsah i detjah i o g. Tšehove. – *Literaturno-kritičeskije stati*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo hudožestvennoi literatury, 594–607.
- Morson, Gary Saul (1987), *Hidden in Plain View. Narrative and Creative Potential in 'War and Peace'*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Pertsov, P. (1893), Izjany tvortšestva (Povesti i rasskazy A. Tšehova). – *Russkoje bogatstvo* 1, 39–71.
- Popkin, Cathy (1993), *The Pragmatics of Insignificance. Chekhov, Zoshchenko, Gogol*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Ricœur, Paul (1985), *Time and Narrative*. Vol III. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stepanov, A. D. (2005), *Problemy kommunikatsii u Tšehova*. Moskva: Jazyki slavjanskoi kul'tury.
- Stevenson, Randall (1992), *Modernist Fiction. An Introduction*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Štšerbenok, Andrei (2005), *Dekonstruksija i klassičeskaja russkaja literatura. Ot ritoriki teksta k ritorike istorii*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Tammi, Pekka (2006), Against Narrative ("A Boring Story"). – *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas* 4:2, 19–40.
- Tšehov, Anton (1886), Anjuta. – *Polnoje sobranije sotšinenij i pisem v 30-ti tomah* (4). Moskva: Nauka. 20.9.2011. <http://ilibrary.ru/text/1137/index.html>
- Tšehov, Anton (1961), Ikävä tarina. – *Suuret kertomukset I*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Otava, 176–246.
- Tšehov, Anton (1986a), Kullannuru. – *Suudelma ja muita novelleja*. Suom. Juhani Konkka. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 367–382.
- Tšehov, Anton (1986b), Morsian. – *Suudelma ja muita novelleja*. Suom. Juhani Konkka. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 403–425.
- Tšehov, Anton (1961), Nainen ja sylkkoira. – *Suuret kertomukset II*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Otava, 325–345.
- Tšehov, Anton (1967), Nevesta. – *Izbrannye proizvedenija v trjoh tomah* (3). Tom III. Moskva: Hudožestvennaja literatura.
- Tšehov, Anton (1978), Ylioppilas. – *Vaimoni ja muita novelleja*. Suom. Marja Koskinen. Helsinki: Otava, 143–147.
- Toulmin, Stephen & Goodfield, June (1972), *The Discovery of Time*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tšudakov, A. P. (1971), *Poetika Tšehova*. Moskva: Nauka.
- Uspenski, Boris (1991), *Komposition poetiikka. Taideteoksen sommittelun periaatteet*. Suom. Marja-Leena Vainionpää–Palmgren. Helsinki: Orient Express.